

Jorma Korpelan kirjallisista virikkeistä

Jorma Korpela on luokiteltu hyvin yksinäiseksi kirjalliseksi ilmiöksi. Kai Laitisen mukaan hänellä ei ollut juuri kotimaisia esikuvia eikä hän liittynyt kenenkään kirjailijan vanaveteen. Hänen näkyvimmiiksi kirjallisiksi vaikuttajikseen Laitinen mainitsee Hamrunin ja Dostojevskin.¹ Annamari Sarajas on tutkinut Korpelan toisen romaanin ajatusmaailmaa Dostojevskin ongelmien valossa,² ja Leevi Valkama on eritellyt *Tunnustusta* draamallisena romaanina ja *Tohtori Finckelmanian* minä-kertomuksena.³ Seuraavassa rohkenen esittää eräitä huomioita yhtymäkohdista, joita Korpelan ensimmäisellä romaanilla on sekä tieteelliseen että fiktiiviseen kirjallisuuteen.

Tarkasteluni taustaksi otan biografisia tietoja. Ensinnäkin kannattaa panna merkille, että Jorma Korpela (1910—1964) oli toisen polven kirjailija. Hänen isänsä rovasti Simo Korpela (1863—1936) oli uuttera virsirunoilija.⁴ Oman kertomansa mukaan Jorma Korpela joutui muiden perheenjäsenten kanssa kirjoittamaan sanelun mukaan suoraan isänsä sepitelmiä.⁵ Otaksuttavasti hän joutui tuolloin sanonnan taitamisen kouluun, isä kun korjailutti runojaan väliin

¹ Kai Laitinen, Kaksi yksinäistä. Suomen kirjallisuus V, Keuruu 1965, s. 559—600.

² Annamari Sarajas, Ivan vai Aljoša? Jorma Korpelan romaanit. Parnasso 1953.

³ Leevi Valkama, Romaani. Suomen kirjallisuus VIII. Keuruu 1970, s. 38, 64, 69.

⁴ Waldemar Rantoja, Eteläpohjalaisia kirjailijoita. Ääri viivoja. Porvoo 1935, s. 53—59. Alpo Hukka, Simo Korpela. Mikael Agricolasta E. W. Pakkalaan. Suomen kirkon paimenien elämäkerrasto. Toim. Jaakko Haavio. Porvoo—Helsinki 1947, s. 638—645.

⁵ Jorma Korpela, Runo sananjulistajana. Meistä tuli kirjailijoita. Toimittaneet K. Sorjonen ja V. Rekola. Jyväskylä 1947, s. 115.

montakin kertaa. Mieltymys kieleen ja sen käyttöön luultavasti vei hänet opiskelemaan suomen kieltä ja kirjallisuutta. Ylioppilaaksi hän tuli 1929 ja opiskeli 1930 Tarton yliopistossa. Filosofian kandidaatin tutkinnon hän suoritti 1934. Pääaineensa suomen kielen pro gradu -tutkielman hän kirjoitti Wolmar Schildt-Kilpisestä; toinen laudatur-arvosana oli kotimaisesta kirjallisuudesta, minkä lisäksi hän suoritti cum laude approbaturin itämerensuomalaisissa kielissä ja sosiologiassa. Kotimaisen kirjallisuuden professuuria hoiti siihen aikaan Viljo Tarkiainen. Opintokirjasta näkyy, että Korpela seurasi Aarne Anttilan luentoja Suomen taiderunouden kehityksestä ja Gunnar Landtmanin luentoja sosiologian historiasta.⁶ Vuoden auskultoituaan — siinä vaiheessa hänen oli suoritettava myös kasvatustutkimus — hän oli sijaislehtorina ensin Turussa ja sitten Jyväskylässä; vuodesta 1938 kuolemaansa saakka hän opetti äidinkieltä ja kirjallisuutta Kuopion yhteiskoulussa.

Jorma Korpela on käsittääkseni nähtävä 1930-luvun yleistä henkistä taustaa vastaan, kahden maailmansodan välisen kauden kasvattina. Knut Hamsunin vaikutus oli ollut tunnettavissa mm. jo Maria Jotunin, Joel Lehtosen ja F. E. Sillanpään tuotteissa. Dostojevski teki 1920- ja 1930-luvulla voimakkaasti tuloaan Suomeen: *Rikos ja rangaistus* ilmestyi suomennoksena jo 1922, *Karamazovin veljekset* 1927, *Riivaajat* 1928, *Idiootti* 1929, *Muistelmia kuolleesta talosta* 1931; *Karamazovin veljesten* ja *Rikoksen ja rangaistuksen* dramatisoinnit nähtiin 1930-luvulla Helsingissä. Tavallaan Dostojevski oli syrjäyttämässä Nietzschen ja hänen nöyryyden evankeliuminsa yliihmisopin, joka useimmiten vielä oli väärin käsitetty.⁷ Aika oli myös uuden psykologian vahvaa läpimurtokautta. Eino Kailan psykologian luennot keräsivät kuuntelijoita tämän aineen varsinaisten opiskelijoiden ulkopuoleltakin,⁸ ja hänen *Persoonallisuus*-teoksensa

⁶ Opintokirja on Jorma Korpelan puolison, varanotaari Toini Korpelan hallussa. Rouva Korpelalle olen kiitollinen monista muistakin tiedoista, joita sain 18. 2. 71 haastattellessani häntä hänen kodissaan Kuopiossa. — Mainittakoon vielä, että Korpela kirjoitti Schildt-Kilpisestä artikkelin, jossa hän valaisee tämän kielimiehen muuta toimintaa. Ks. Jorma Korpela, W. S. Schildt-Kilpinen piirilääkärinä Keski-Suomessa. Keski-Suomi I 1935.

⁷ Ks. esim. Lauri Viljanen, Dostojevski ja Nietzsche — kaksi maailmanporttia. Taisteleva humanismi. Hämeenlinna 1936, s. 201—233.

⁸ Eino Kailasta ks. Jaakko Hintikka, Filosofinen ja mietekirjallisuus. Suomen kirjallisuus VII. Keuruu 1968, s. 421—424.

(1934) sekä syvähenkinen elämä -käsitteensä herättivät huomattavaa vastakaikua. Kun Korpela 1939 ryhtyi kirjoittamaan esikoisteostaan *Martinmaa, mieshenkilö*, joka sodan muutettua hänenkin olosuhteensa pääsi julkisuuteen vasta 1948, elettiin monessa suhteessa murrosvaihetta myös kirjallisuudessa. Muistettakoon, että uutta entiseen verrattuna kaivattiin myös itse ilmaisussa. Tekee mieli uskoa, että Rafael Koskimiehen *Yleinen runousoppi* (1937) oli merkitsevä haaste hänellekin. *Tohtori Finckelmanin* (1952) luodessaan hän jo määrittäetietoisesti kulki omaa uudistajan tietään.

Esikoisromaanissa⁹ kiintyy huomio sen poikkeukselliselta vaikuttavaan nimeen: 'mieshenkilö' epiteettinä viittaa johonkin yleisesti tavattavaan, yleispätevään. Martinmaasta on tosin tehty taiteilija, ja jonkin verran romaani antaa hänen maalata ja puhua taiteen suunnista, mutta yhtä hyvin hän voisi olla kirjailija taikka vain opiskelija, joka hapuilee tulevaisuutta ajatellessaan. Nuoren ihmisen idealismissa hän tavoittelee taivaita ja putoaa surkeasti maankamaralle. Hän on ihmiskunnan omatunto, aamuruskon mies, laupias samarialainen ja paremman ajan esitaistelija, mutta myös tuhlaajapoika, narri, suuri rikollinen, yksinäinen ihminen, hän on "ainakin yhtä paha kuin toisetkin, ei yhtään sen parempi kuin muutkaan, mutta ei pahempikaan" (196). Romaanin sielunkuvauksen takana on ilmeisesti Eino Kailan *Persoonallisuus*. Se on ollut Korpelan ahkerassa käytössä, kuten hänen kirjaan tekemänsä viivauksetkin osoittavat. 'Mieshenkilönä' Martinmaa kokee useimmat Kailan esittelemät sielulliset ilmiöt, ja romaanin muut henkilöt tukevat rinnasteisesti hänen sielunliikkeitään tai omien edellytystensä mukaan laajentavat sisäisen tapahtumisen kenttää. Martinmaa itse nimittää Makkosta 'yleiskäsitteeksi' ja toteaa, että tämä kirvesmies on "merkillinen ihminen, yhtä merkillinen kuin kaikki muut ihmiset" (60). Martinmaa on yhtäaika havainnoitsija ja havainnoitava: "se on joku toinen, se on hänen kaksoisolionsa, hänen kaksoisminänsä, joka toimii, hänen toinen minänsä vain arvostelee ja katselee päältä ilman että sivullinen ollenkaan huomaa, että heitä onkin kaksi, jotka siinä kulkevat" (225). Ihmisten sielullinen samankaltaisuus ei tunne paikan eikä ajan rajoja. Martinmaa, jonka mielikuvitus on vilkas, samastuu yhtä hyvin muinaisaikojen päällikköön kuin Viidakkojen Kauhuun

⁹ Lainaukseni viittaavat toiseen painokseen 1963.

tai Intian maharadjaan, ja nuoren neitosen silmissä ”on odotusta ja uhrimieltä kuten naisen silmissä usein, kuten on ollut jo tuhansia vuosia ja tulee varmasti olemaan vielä eteenkinpäin” (178—179).

Yleispätevyyden tavoittelusta määräytyy romaanin sirpalemaisuus. Päähenkilö on saatava kokemaan erilaisia elämyksiä sekä yksinään että kollektiivisesti. Sivuhenkilöiden avulla voidaan vaihtaa näkökulmaa, ja sivuhenkilöitä tarvitaan myös monia keskusteluja varten, jotka liikkuvat kertomatilanteeseen liittyvissä ajankohtaisissa asioissa tai joissa kosketellaan yhteiskunnallisia ja taloudellisia kysymyksiä. Kerronta tapahtuu preesensissä, mikä lisää intiimiyden tuntua; vain kahdesti esitetään menneitä tapahtumia, ikään kuin osoittamaan kausaalisuhteita.

Persoonallisuus tähdentää vahvasti holistista näkemystä ja motivaatioiden kompleksisuutta: ”— — kerrosmaisuus ja siitä johtuva eräänlainen säröisyys, jopa ristiriitaisuus kuuluu *olemuksellisesti* ihmiseen. 'Ich bin kein ausgeklügelt Buch, ich bin ein Mensch mit seinem Widerspruch.' 'Koirat ulvovat kellarissa' (NIETZSCHE), mutta kupolissa laulavat enkelikuorot.”¹⁰

Korpelan esikoisromaanissa tulevat *Persoonallisuuden* käsittelemistä sielullisista ilmiöistä esiin ennen kaikkea itsetehostus ja eroottinen problematiikka sekä osin niihin liittyen ja osin niiden ohella ressentimentti, surrogaattireaktiot, kompensaatio, sublimaatio ja de-personalisaatio.

Martinmaa on lautturin poika, sosiaalisessa asteikossa alempana kuin Meri, rovastin tytär, johon hän rakastuu. Eriarvoisuutensa hän joutuu kokemaan koulu- ja opiskeluaikoinaan. Siitä johtuu hänen itsetehostuksensa. Merin tähden hän on tahtonut tulla suureksi taiteilijaksi ja alkuyrityksessään epäonnistuttuaan kuuluisaksi taidehistorioitsijaksi ja suureksi filosofiksi, ”jota koko älyllinen maailma ihailee ja jonka teot säilyvät vuosisatoja” (41). Kailan mukaan on merkittävä psykologinen ero lyhytsulunomaisen ”turhamaisuuden” ja pitkiä jännitevälejä vastaavan ”vankan itsetunnon” välillä. ”Edellinen tavoittelee itsetehostuksen tyydytystä jopa jokaisessa hetkellisessä tilanteessa; pyrkii ’yläkynteen’ joka seurassa; sille on huomatuksi tuleminen kenen puolelta tahansa menestys ja syrjäytetyksi tuleminen missä tahansa tappio: sille kelpaa siis jokainen sosiaalisen

¹⁰ Eino Kaila, *Persoonallisuus*. Helsinki 1934, s. 32.

tunnustuksen pienikin penni.”¹¹ (Kohta on Korpelan viivaama.) Tällaisia tilanteita on esim. Martinmaan osakunnassa pitämä puhe, jossa hän, muuten ujo ja arka, kiivastuneena ”olisi tahtonut sanoa jotakin armottoman pirullista ja muun puutteessa oli sanonut tahovansa osakuntamaksunsa takaisin” (42). Tunnustusta hän ei saa, ja seurauksena on ohimenevä depersonalisaatio. Yleisöksi hänelle kelpaa myös uskovaisten kokous, koska Meri on läsnä ja on sanonut Makkosta hänen rienaavaa tunnustusta kuunnellessaan ’mainioksi’. Itsetehostusta on myös hänen Helenan haudalla lukemansa runo — Meri on silloinkin läsnä. Toisaalta on huomattava, että Martinmaa näissä tilanteissa saattaa esittää parastaankin, vaikka kuulijat on valittu väärin. Itsetehostukseen pyrkivät myös Makkonen, Josua ja Ahveninen, joka muokkaa hautajaispidoissa pitämänsä muistopuheen vaaliagitaatioksi. Ei edes Eljas, idiootti, ole vailta itsetehostusta, eikä se ole aivan vierasta metsänhoitajallekaan.

Sosiaalinen alemmuus on synnyttänyt Martinmaassa ressentimentintunteen, joka purkautuu erityisesti metsänhoitajaan: ”Komea mies, herrasmiehen käytös, varakkaasta kodista, hyvän kasvatuksen saanut, henkilö, jolle lapsesta saakka on kuin tarjottimella kannettu eteen koko elämän koreus ja yltäkylläisyys, henkilö, jolle sivistyneet ja viisaat vanhemmat jo kehdesta asti ovat ahtaneet päähän ja sieluun rahan ja tieteen ja taiteen rikkauden ja moninaisuuden käsittämisen, kaikki asioita, jotka lossarin pojan on hankittava vain hitaasti ja suurella vaivalla.” (50)

Kailan mukaan ”Eros on syvähenkisen elämän mahtava kirvoittaja ja lukuisilla ihmisillä, jopa ehkä useimmilla, ainoa tie syvähenkiseen elämään”.¹² Martinmaa suunnittelee ’Naisen muotokuvaa’, unelmaansa Elinasta: ”Sillä Jumala on se, joka on taivaassa. Mutta Elinalla on avain. Jumala on luoja ja ylläpitäjä, mutta Elinassa on elämä.” (13) Merissä Martinmaa näkee Elinan inkarnaation, mutta voitettuaan — tilapäisesti — tavoittelemansa hän kiihkeän ajattelun jälkeen on sitä mieltä, ettei ”Meri sen kummempi ole kuin muutkaan kuolevaiset” (172). Tämä näyttäisi osoittavan, että Martinmaan tunteesta sittenkin puuttuu esteettis-kontemplatiivinen sävy, josta Kaila puhuu: ”Rakastunut ihminen on ’herännyt’, hänessä on tapahtunut

¹¹ Kaila, mts. 243.

¹² Kaila, mts. 210.

'kääntymys', joka psykologisilta peruspiirteiltään ei ole vain samanlainen, vaan sama ilmiö kuin uskonnollinen 'kääntymys'.¹³ Martinmaata tosin rasittaa syyllisyyden tunne, Merihän on metsänhoitajan vaimo, mutta hän haluaa ennen kaikkea olla vapaa. Myöhemmissä vaiheissa tähän komplisoituneeseen rakkaussuhteeseen liittyy selvää oman edun tavoittelua: Meri on rikas. "Ja Martinmaan sieluun oli kangastanut ihana kuva: suuri, maailmankuulu taiteilija, ylistetty nero, jonka tukena ja rohkaisijana on hienostisivistynyt, loistava-älyinen kaunotar." (239) Hänen täytyy itselleen vakuuttaa, että kysymyksessä ei ole hänen vähäpätöinen persoonansa, vaan taiteilija, jumalallinen kipinä ihmisessä.

Martinmaan psykasteeninen lyhytjännitteisyys synnyttää helposti korvikeratkaisuja. Kailan mukaan surrogaattireaktio tapahtuu sitä helpommin, kuta suurempi on analogia alkuperäisen ja korviketilanteen välillä. Martinmaa on Merin tavattuaan onnellinen, mutta nähdessään Vienon, toisen miehen morsiamen, hän "kaipaa vierelleen naisystävää", varoittaa ensin Vienoa Makkosen lähentelyistä, puhuu kauniita sanoja naisten herkästä tunne-elämästä ja vihdoin "tempaa Vienon syliinsä, puristaa tätä vasten ruumistaan ja suutelee tätä, suutelee pitkään ja intohimoisesti" (69—70). Karkeampi muunnos surrogaattireaktiota on Martinmaan yö opettajattaren luona ja hänen tunteensa sen jälkeen. Hänen masennuksensa vastaa täysin Kailan selitystä seksuaaliteetin animaalisesta lyhytsulunomaisesta tyydyttämisestä: "Vanha lause sanoo: 'Post coitum omne animal triste' — — ihmisellä pelkkä parittelu ei aiheuta vain alakuloisuutta, vaan inhoa — —."¹⁴ Martinmaa "tuntee ruumiissaan puistatuksen, hänen mieltänsä kuvottaa ja etoo, kun hän muistaa äskeisen tapahtuman, opettajattaren valjut vuohensilmät ja pyytävän, älyttömän ilmeen, tämän hyllyvän, aistillisen ruumiin ja hengettömän sielun, jonka vaatimukset ovat niin rajoitetut ja aivot pääluitten sisässä niin pienen pienet, aivot, joiden ainoana tarkoituksena on suunnitella ruumiillisia nautintoja" (125). Jotain samanlaista on metsänhoitajan mielessä, kun hän tapaa hautausmaalla yhtiönsä konttorin nuoren kesäharjoittelijan: "Karhalan mielessä välähtää: nuori, kaunis nainen, täynnä odotusta, pelkoa ja odotusta, vartalo kimmoisa, liha

¹³ Kaila, mts. 210.

¹⁴ Kaila, mts. 209.

kiinteätä — — Ja sitten tulee mieleen toinen ajatus: pelkkiä sanoja, onttoja sanoja, puristeluja, tunteilemista, keinotekoista ja epäaitoa, ruumiillista kosketusta — —, inhimillistä alennusta, heräämistä todellisuuteen — — Tympäisevää.” (178—179)

Kompensaatiosta romaani tarjoaa esimerkkinä Martinmaan kiihkeän taiteellisen innostuksen siinä vaiheessa, jossa hän jälleen uskoo saavuttavansa Merin. Tämä taas sublimoi rakkaudenpettymyksensä: hän löytää Kristuksen, muuttaa pianosta urkuihin, haluaa soittaa vain Jumalan kunniaksi. Ulkomailla hän on tavannut erään säveltäjän, joka on ottanut vastaan Jumalan sanan hänen välityksellään ja odottaa siellä häntä.

Persoonallisuuden voi uskoa olleen Korpelalle suuntaa antava myös kirjallisuusviitteillään. Eino Kailan kirjallisuudentuntemus oli harvinaisen laaja, ja kuten edellä esitetyistä lainauksista näkyy, hän teoksessaan esittää runsaasti sitaatteja. Kirjallisuuden merkityksestä ihmistuntemukselle hän puhuu aivan ohjelman luonteisesti:

Kuten jokainen tietää, on olemassa käytännöllistä tietoa ihmisestä, on hyviä, jos huonojakin, ihmistuntijoita, on arvokasta koeteltua elämänviisautta — —. Onpa tämä tieto kirjaankin pantuna olemassa — sananlaskuissa, mietelauseissa, aforismeissa — —, psykologisovissa romaaneissa (esim. DOSTOJEVSKIN kuvauksissa), mietelyriikassa jne. — — Kun tällaisen tieteen [psykiatrian tai lainopin tai kasvatustieteen] opiskelija ennen kysyi, mistä hän saisi sitä sovellettavaa ymmärrystä, jota hän niin kovin tarvitsee, hän sai vastauksen — —: Älkää välittäkö tieteellisestä akateemisesta psykologiasta; — — lukekaa mieluummin psykologisovia aforismeja ja romaanikirjoittajia — —¹⁵

Vaikka Kaila sen jälkeen sanoo oman psykologiansa tarjoavan käytännöllisesti arvokasta ja ilman muuta sovellettavaa tietoa ihmisestä, hän omalla esimerkillään jatkuvasti osoittaa, kuinka paljon kirjallisuus valaisee psykologisia ilmiöitä. Toisaalta kirjailijat ovat aina käyttäneet lainauksia; Dostojevskin romaanit ovat siinä suhteessa hyvää todistusaineistoa.

Ulkomaisista ”vaikuttajistaan” Korpela paljastaa esikoisteoksessaan itsekkin sekä Dostojevskin että Hamsunin, edellisen mainitsemalla hänen nimensä sekä rinnastamalla Martinmaan Raskolnikoviin,

¹⁵ Kaila, mts. 17.

jälkimmäiseen taas on viitattu luutnantti Glahnilla, joka näkee ihmisen sieluun. Hamsunin Korpela mainitsee näin nimenomaan sielunkuvaajana. Mikä psykologisessa otteessa on Dostojevskiin, mikä Hamsuniin liittyvää, ei ole helppo sanoa, Hamsun kun on saanut vaikutteita Dostojevskilta.¹⁶ Molemmille on yhteistä, etteivät todelliseksi saatetut henkilöt ole itsetarkoitus, vaan keino havainnollistaa ilmiöitten sisäiset yhteydet.¹⁷ Samoin Hamsunin yllätyksellisesti käyttäytyvissä naisissa on samanlaisuutta Dostojevskin eräiden naisten kanssa.¹⁸ Eroa on varsinkin siinä, ettei Hamsun ole uskonnollinen ja että Dostojevski julistaa kristillisyyttä.

Dostojevskin vaikutus tuntuu ennen kaikkea siinä, että Martinmaa tuntee olevansa kuin Raskolnikov, sen jälkeen kun metsänhoitaja on tehnyt itsemurhan ja hänen täytyy tunnustaa alitajuisesti toivoneensa Merin aviomiehen kuolemaa. Samankaltaisuus on olemassa kuitenkin vain Martinmaan mielikuvituksessa ja hänen itsetehostuksessaan: Raskolnikov on kuuluisa murhaaja. Parodian tuntu on lähellä, kun hän kaipaa Marmeladovia ja Sonjaa. ”Niin, missä he ovat, yksin on hänen oltava suuri henkilö pienten joukossa, missä on Sonja?” (207) Dostojevskiläinen Martinmaasta tulee vasta lopussa, jolloin hän tuntee tappaneensa Jumalan rakkauden omassa rinnassaan. Tosin hän vielä silloinkin itsetehostuksen vallassa näyttelee itselleen kirjoittamalla ennen aikomansa itsemurhan toteutumista vaikuttimistaan: ”Jotta toisten olisi parempi.” (250) Lähempänä Dostojevskin henkilöitä on Eljas, idiootti, joka kirjaimellisesti kantaa kaikkien taakkoja, taiteilijan maalaustelinettä ja salkkua, uskovaisten neitien kitaraa, huviretkeläisten eväitä. Hän on aina siellä, ’missä miestä tarvitaan’, ja ainoa mies silloin, kun sonni on ruhjomaisillaan lapset.

Martinmaa, mieshenkilö tuo mieleen Hamsunin jo senkin vuoksi, että sen päähenkilö on näennäisesti vaeltaja. Hän saapuu Mäenkylään, viipyy siellä kesän ja aiheuttaa jonkinlaista liikettä ympäristössä ja antaa kyläläisille puheenaihetta. Silmiinpistävää on eräiden Hamsunin motiivien esiintyminen romaanissa. Jo heti alkukuvaus

¹⁶ Ks. esim. Olaf Øyslebø. Hamsun gjennom stilen. En studie i kunstnerisk utvikling. Oslo 1964, s. 49, 67.

¹⁷ Alex Matson, Kaksi mestaria. Porvoo 1952, s. 150.

¹⁸ Sama, s. 149.

tuo mieleen *Syystähden alla* -romaanin ensimmäisen sivun. Kurki-aura on suomalaisessa kirjallisuudessa vanhastaan kevään tulon symboli, mutta Martinmaan kuvitelma, että hän on itse joskus ollut kurki, vastaa Knut Pedersenin pre-eksistenssiajatuksia: ”On kulunut monta vuotta siitä, kun olin näin rauhassa, — — ehkä olen kokenut tämän jossakin edellisessä elämässä — —. Mutta ehkä olin tullut sinne kerran toisesta ajasta ja toisesta maasta — — Olin kenties kukka tai akaasiapuussa asuva kuoriainen. — — Olen voinut lintuna lentää näin pitkän tien.”¹⁹ Pre-eksistenssiajatuksen vastine on kyllä *Persoonallisuudessakin*: ”— — persoonallisuuden funktionaalinen hierarkia — — on yhteydessä ihmisen kehityshistorian kanssa, joka ulottuu yli silmänkantamattomien geologisten kausien: ihmisessä on paljon biologista perintöä ajoilta niin kaukaisilta, että taivaan tähtikuviotkin olivat toiset kuin nyt — —.”²⁰

Syystähden alla lienee antanut muitakin motiiveita. Martinmaan ja Makkosen rinnakkaisuus muistuttaa Hamsunin romaanin minäkertojan ja hänen toverinsa Falkenbergin keskinäistä kilpailua kartanon rouvan suosiosta: Falkenberg ja Makkonen tyytyvät välillä keittäjättärenkin huomaavaisuuteen. Makkonen on Falkenbergin tapaan monitaituri ja sitä paitsi hyvä laulaja. Hän jatkaa Martinmaan laulua, kun tämä duettoa harjoitellessaan ei saa kesken säkeistön sanaa suustaan katsellessaan säestävää Meriä. Toisen kerran hän huviretkellä sanoo Merille, että hän tahtoi tehdä laulun ja laulaa sen yösydännä rouvan ikkunan alla. Tämä kohtausta tuo mieleen *Haaveilijoiden* Rolandsenin laulamassa serenadia papinrouvan ikkunan alla.²¹ Pieni muistuma *Viktoriasta* saattaa olla Martinmaan ajatuksissa, kun hän ”haluaisi tehdä jotakin suurta ja arvaamatonta, joka osoittaisi, että hän on rakastettunsa arvoinen — — Hän haluaisi rakentaa rattaat, sellaiset kuin Josuallakin, mutta paljon paremmat, paljon hienommat ja uudenaikaisemmat, oikein loistovaunut, hopealla ja kullalla silatut hän haluaisi valmistaa, asettaa Merin vaunuihin istumaan, ja nelivaljakon sijaan itse astua aisoihin ja vetää vaunuja aamusta iltamyöhään aina uupumukseen asti voidakseen siten teossa

¹⁹ Knut Hamsun, *Syystähden alla*. Kulkijan kertomus. Suomentanut J. A. Hollo. 2. painos. Valitut teokset II. Porvoo 1954, s. 19.

²⁰ Kaila, mts. 31—32.

²¹ Ks. Knut Hamsun, *Haaveilijoita*. Suomentanut Eino Cederberg. 3. painos. Valitut teokset I. Porvoo 1954, s. 418—422.

osoittaa rakkautensa pohjattomuuden rakastettuaan kohtaan” (172) *Viktorian* Johannes ”tahtoi olla Viktorian palvelija ja orja ja la-kaista hänen tiensä hartioillaan. Ja hän tahtoi suudella hänen mo-lempia pieniä kenkiään ja vetää hänen vaunujaan ja panna puita hänen uuniinsa kylminä päivinä. Uuniin hän tahtoi panna kullattuja puita, Viktoria!”²²

Myös *Nälkä* lienee antanut eräitä yksityiskohtia Martinmaan ta-rinaan. Aivan kuin sen minä-kertoja vie liivinsä panttilainaaajalle voidakseen antaa almun sitä pyytävälle kerjäläiselle, Martinmaa vie kellonsa panttikonttoriin, kun Makkonen on pyytänyt pientä lainaa syödäkseen.

On tietysti uskallettua lähteä selittämään pieniä samanlaisuuksia Hamsunin muistumiksi. Toisaalta Korpela itse oli kokenut, että hänellä oli vaikeuksia koettaessaan olla plagioimatta *Nälkää*.²³ Suu-remppaa yhtäläisyyttä olisi osoitettavissa Hamsunin ja Korpelan virk-keiden impressionistisessa rakenteessa ja eräissä muissa tyylipiir-teissä, mutta niitä en katso tähän kokonaisuuteen kuuluviksi.

Ylivoimaisesti enimmäin on Korpelan esikoisromaanissa viittauk-sia Raamatun aihepiiriin. Se on luonnollista jo siitä syystä, että Raamattu on koko kirjallisuuteemme jättänyt vahvasti näkyvät jäl-kensä, ja toiseksi Korpela oli kotiympäristössään tottunut hengelli-seen kielenkäyttöön. Martinmaa jopa ylpeileekin sillä, että tuntee hyvin Raamatun. Hänen taipumuksensa samastua kuuluisuuksiin te-kee hänestä milloin Vapahtajan, milloin Juudas Iskariotin. Raama-tullisista sitaateista ja alluusioista tulisi pitkä luettelo. Vertailukoh-teeksi sopisi Seitsemän veljestä, jota Korpela opettajana joutui jat-kuvasti tarkkailemaan. Mieleni tekee esittää tässä eräs Raamatun muistuma, joka *Seitsemästä veljeksestä* on voinut hiukan muuntu-neena siirtyä Martinmaan ajatuksiin. Kun hän on Mäenkylässä ha-lunnut päästä Meriä tapaamaan eikä häntä ole otettu vastaan, sanoo romaani hänen ajatuksiaan referoidessaan: ”Kohtalo on perin kum-mallinen joskus; se on kuin tuuli: ei sitä tiedä mistä se tulee ja min-ne se menee, mutta sen kosketuksen tunnemme kyllä.” (36) Kun Jukolan pojat keskustelevat saatuaan Venlalta rukkaset, siteeraa Timo entistä ruotumummoa: ”Rakkaus puhaltaa mistä hän tahtoo,

²² Knut Hamsun, Viktoria. Suomentanut Lauri Viljanen. 4. painos. Valitut teokset I. Porvoo 1954, s. 302.

²³ Rva Korpelan kertomaa.

sinä kuulet hänen humunsa, mutta etpä tiedä kusta hän tulee ja kuhunka hän menee.”²⁴ E. A. Saarimaa selityksissään osoittaa lainauksen lähteeksi Johanneksen evankeliumin 3:8; 'Rakkauden' sijasta siinä vain on 'Tuuli'.²⁵

Korpela ei sitaatteja käyttäessään osoita niiden alkuperää. Samoin kuin Raskolnikovista puhuessaan hän ei mainitse Dostojevskia eikä *Rikosta ja rangaistusta*, vaan edellyttää lukijan tuntevan tuon romaanin ja sen tekijän, hän siteeraa *Hamletia*: "Mene luostariin!" ja vasta sen jälkeen oikeastaan huomaa puhuvansa Hamletin suulla, vieläpä parantaa hänen repliikkinsä monikkomuotoiseksi, kaikille naisille tarkoitetuksi: "Menkää luostariin!" (127) Hänen ristiriitainen tilanteensa opettajattaren viettelyn uhrina rinnastetaan herra Seguinin pikku vuoheen. Tämä Alphonse Daudet'n tarina oli vielä 1930-luvulla suosittu lausuntailtojen ohjelmistoissa, mutta ikään kuin varmuuden vuoksi romaanissa tarinan vaiheet selostetaan sen tekijän nimeä kuitenkaan mainitsematta.

Suomalainen kirjallisuus on myös antanut Korpelalle aineksia; on vain vaikea erottaa, mikä on tahatonta muistumaa, mikä kryptistä lainausta tai tahallista jäljittelyä. Esimerkiksi Josuan käyttäytymisessä hänen kertoessaan tyttärensä kuolemasta on hiven *Hurskaan kurjuuden* Juha Toivolan tunnelmia ja Juho Reijosen 'Asiamiehen' realismia. Martinmaan Mäenkylästä lähtöä symboloi tämän romaanin lyhimmän luvun alkuun sijoitettu kurkien syysmuutto; yksi kurjista on siipirikko eikä pääse mukaan. Eräät käänteet viittaavat selvästi Pentti Haanpään 'Lumirimppaan'.

Lyyrikoista Korpela siteeraa nimeä mainitsematta Uno Kailasta, Kaarlo Sarkiaa ja Eino Leinoa. Kailaan lyriikassa on piirteitä, jotka syvästi vetosivat Korpelan kärsimystä ja syyllisyydentuntoa pohtivaan henkeen. Ensimmäinen Kailas-sitaatti on sijoitettu met-sänhoitajan mietelmiin hänen istuessaan hautausmaalla — tyyppillinen Kailaan lyyrinen miljöö — ja ajatellessaan päänsärkynsä kiu-saamana elämänpettymystään ja tekemättä jäänyttä tieteellistä työtään: "kukin meistäkin mittansa mukaan pyramidin pystyttää." (175) Raskas mieliala ja yksinäisyys tuovat hänen mieleensä Leinon

²⁴ Aleksis Kivi, Seitsemän veljestä. Kootut teokset I. 4. painos. Helsinki 1944, s. 53.

²⁵ E. A. Saarimaa, Selityksiä Aleksis Kiven teoksiin. 2. painos. Porvoo 1929, s. 12.

'Tumman': "Yksin istun, yksin astun... Toukka seuloo seinähirttä..." Analogiakin on sama: metsänhoitaja istuu isänsä haudan ääressä. 'Pyramiidilaulun' lainaaminen taas ikään kuin pakottaa lukijankin näkemään sukuhaudan kiven, jonka alla ovat hänen itsemurhan tehnyt sisarensa ja hirttäytynyt isänsä, kuten hän nuorelle konttoristilleen selittää. Hautausmaakuvauksen jälkeen lukija ei hämmästy metsänhoitajan itsemurhaa. Keskustelu Merin kanssa Martinmaan oltua hänen luonaan, Merin ilmaisema oma pettymyksensä ja metsänhoitajan mieleen palautuneet muistikuvat sukurasituksesta ja sisaren hukkumisesta saavat hänet taas tuntemaan yksinäisyytensä, ja tunnelmaa tulkitsevat Sarkian 'Omnia mea mecum porto' -runon säikeet: "Öin sysimustassa manttelissas unelmissas käyt kera saatuees..." (288)

Martinmaa muistaa Kailaan 'Contemplationia', kun hän turhaan yrittää päästä kiinni tieteelliseen työhönsä: "On päivänseisauksesun..." (217)

Kirjalliset muistumat, tahalliset tai tahattomat, saattavat tulla Martinmaan mieleen rykelmittäin: jokin mieleenjohtuma assosioi toisen. Hyvä esimerkki siitä on romaanin viimeistä edellisessä luvussa. Martinmaa on nähnyt kadulla epäilyttävän miehen, jonka väärät sääret vahvistavat hänen otaksumaansa, että mies on rikollinen. Väärästä säärystä hän muistaa Mäenkylyn Josuan. Pidättäkseen rikollisen hän aikoo pysähdyttää tiedustelemalla, onko tämä Josua. Mutta samassa kuuluu kapakan ovesta iskelmä 'Oi Joosef, Joosef, palajatko koskaan...', ja hän tuleekin kysyneeksi, onko mies Joosef, "Joosef! Veljeksistä nuorin, vanhan sukupuun viimeinen vihanta." *Nuorena nukkuneen* alaotsikko tässä yhteydessä viitanee siihen, että hänen tajuntansa pohjalta on Josuan muiston mukana nousemassa rakastetun kuva, mutta hän huomaakin asiaerehdyksensä: Joosefhan oli toiseksi nuorin, sama, johon Potifarin emäntä oli rakastunut. Alitajuisesti hän saattaa tässäkin ajatella eräänlaista analogiaa Merin ja Potifarin emännän kesken, ellei ehkä hänen mieleessään ole opettajatar.

Romaanin viimeisessä luvussa Martinmaa tehdessään tiliä omasta itsepetoksestaan muistaa ensirakkauttaan ja sen vertauskuvaa, 'Naisen muotokuvaa'. Sitä maalatessaan hän oli ajatellut: "Olet onneni, valoni olet, kallis lahja taivaasta kurjalle kapusiinimunkille Skaran kaupungista; onneni olet, aurinkoni, o sole mio..." Frödingin 'Kurja

Skaran munkki' ja 'O sole mio' samanaikaisena elämyksenä Merin kuva mielessä tuntuvat viittaavan ensirakkauden hartauteen, joka sitten muuttui kultaisen vasikan palveluksi; hänenkin nuoruuden idealisminsa on väistynyt taiteen tieltä, josta siitäkin on tullut inhimillisen turhamaisuuden ja saaliinhimon välikappale. Tämän itsetilityksen jälkeen hän katsahtaa peiliin ja näkee oman kuvansa, mutta käsittää, ettei se ole vain hän: "Se on Juudas, se on Jago, kuningas Lear, Ukri: kansat kaatui kahden puolen. Ja vain tuhkan jäljelle jätti." (249) Raamatun, Shakespearen ja Eino Leinon henkilöt nousevat siinä edustamaan hävittävää tuhoa tuottavaa vallanhalua; 'Ukria' lähes sanatarkasti lainataankin. Ja näiden kirjallisten sielunkuvien joukkoon hän liittää Bonaparten ja Hitlerin: "samat suuret näyt, samat häikäisevät unet, sama hekumallinen itseuhrin tarve itsetehostuksen tyydyttämiseksi, sama kunnian- ja vallanhimo, sama saataallinen maineenjano, sama pohjaton itserakkaus ja toisten ihmisten väheksyminen — vain astinlautoja, vain soiden sotkuportahia. Ja lopputulos: raunioita, raunioita. Jumala on kuollut." (249) Kuten näkyy, myös tähän historian vallantahdon edustajien esittelyyn on mahdutettu sekä suomalaiseseen kansanrunouteen viittaava lausuma "soiden sotkuportahia" että Nietzschen "Jumala on kuollut". Kun Martinmaa samastaa kaikkiin näihin vielä kadun miehen, herra Lep-päsen, "tiedättehän... Jalo ja ylevä sielu, joka hetki valmis rikolli- seen tekoon" (250), romaani on valmis kertomaan Eljaksen, idiootin, vaistonvarmasta lähimmäisenrakkaudesta. Martinmaan eetos on siten lähimmäisenrakkaus.

Edellä olevilla huomioilla olen tahtonut osoittaa, että ominta- keisuudestaan huolimatta Jorma Korpelan esikoisromaanilla on mel- koisia kosketuskohtia muuhun kirjallisuuteen; voitaneen jopa sanoa, että nuo kosketuskohdat ovat osatekijä hänen omintakeisuudessaan. Eino Kailan syvyyspsykologiasta se on saanut pohjarakenteensa, sirpalemaisen ja näennäisesti löyhän, mutta ristiriitaista, moniker- roksista ja säröistä ihmisen persoonallisuutta vastaavan. Omaksues- saan fiktiivisestä kirjallisuudesta materiaalia Korpela tavallaan on luonut intellektuaalin romaanin, jonka huomattavimpia edustajia on Thomas Mann.²⁶ Alluusiolla ja sitaateilla hän on luonut uusia yh-

²⁶ Nimityksen on ottanut käyttöön Thomas Mann. Ks. Helmut Koopmann, *Die Entwicklung des intellektualen Romans bei Thomas Mann*. Bonn 1961, s. 3.

teyksiä siihen kulttuuriperinteeseen, minkä voi katsoa olleen 1930-luvun yhteisomaisuutta. Sitaattien ja niihin verrattavien kirjallisten viittausten tehtävänä on saada tarkkaava lukija osallistumaan itse romaanin luomiseen, hoitamaan siitä oma osansa, kuten Goethe sanoi.²⁷ Huomattava on, että lähes ainoa viittaus romaanin syntymän historialliseen aikaan on Hitlerin nimi. Siitä huolimatta Martinmaa edustaa kahden maailmansodan kauhut kokenutta rikkinäistä, ahdistunutta ihmistä, modernia ja pessimististä, jolla on edeltäjänsä, niin kuin hänen tiedostaan ylpeilevällä ajallaan on menneisyydessä juurensa.

ELSA ERHO: *Literary influences in the work of Jorma Korpela*

Jorma Korpela (1910—1964) has been thought of as a lone wolf in letters, almost without a national counterpart. Kai Laitinen is of the opinion that Dostoyevsky and Hamsun are foreign influences on his work. This article sets out to show the points of connection between his first novel, "Martinmaa, mieshenkilö" (1948) and scientific writing and fiction.

Korpela's father was a priest and was a well-known composer of hymns and owing to the father's infirmity, Jorma Korpela wrote them down as his father dictated them. This was some kind of literary training for him. After matriculating, he studied Finnish language and literature as well as sociology. He then worked as a teacher of Finnish language and literature.

In addition to his home background one can discern the influences of the thirties. The influence of Knut Hamsun in Finland had already been observed in certain works by Maria Jotuni, Joel Lehtonen and Sillanpää. The Finnish translations of Dostoyevsky's great novels were made in the twenties and early thirties. Dramatizations of "Crime and Punishment" and "The Brothers Karamazov" had also been seen on the Helsinki stage. Dostoyevsky's doctrine of humility was displacing Nietzsche's superman. It was also a great time for psychology. Eino Kaila's book "Personality" made a considerable stir. Writers were looking for a new direction. Rafael Koskimies' "General Poetics" was a challenge to writers, in this connection.

The figure of the "mieshenkilö" (male personage) in his first novel represents the general and the universally valid. The main character calls another "a general concept" and talks about his own double self, one acting and the other observing. One must see here the influence of Kaila's work, which Korpela

²⁷ Herman Meyer, *Das Zitat in der Erzählkunst. Zur Geschichte und Poetik des europäischen Romans*. Stuttgart 1961, s. 27.

had studied deeply. The novel describes the inner life of Martinmaa and by changing the angle of vision and by allowing the imagination of his character to roam widely through space and time, the author demonstrates the similarity between people. Kaila, in his book, stressed a holistic view and the complexity of motivations. In his novel, Korpela has especially described self-assertion and erotic problems as well as resentments, surrogation reactions, compensations, sublimations and depersonalizations. — Since Kaila also speaks of the importance of the practical knowledge of man and the significance of the psychological novel and contemplative lyrics and illustrates this by extensive quotation from world literature, it is probable that Korpela is indebted to Kaila for his mode of expression.

Hamsun and Dostoyevsky both being psychologists and it being known that Hamsun was influenced by Dostoyevsky it is difficult to say precisely where who is influencing who, as far as Korpela's work is concerned. They both also have in common that their real characters are a device for concretizing the inner connections of phenomena; Hamsun's women, who behave in a surprising manner have relationship with certain of Dostoyevsky's female characters. From Hamsun, Korpela has taken certain subjects and stylistic modes, from Dostoyevsky the doctrine of neighbourly love and the Raskolnikovian feelings of guilt. The greater part of Korpela's allusions and quotations are scriptural, but he also refers to Shakespeare. The Finnish writers brought to mind by the deliberate imitations or unintended echoes in Korpela's novels are Juho Reijonen, Sillanpää and Haanpää. There are quotations from lyrics by Eino Leino, Uno Kailas and Kaarlo Sarkia. Korpela piles up quotations and references and also associates them with historical characters. For example, Martinmaa sees in his mirror image Judas, Iago, King Lear and Ukri from Leino's *Helkavirsiä* — all of them representing the wish for power and self-assertion — and he extends the collection to include Bonaparte, Hitler and the man in the street, who is a "noble and exalted soul, always ready to commit a crime". In contrast with all these is the idiot boy, who literally bears other people's burdens and finally loses his health as a result of trying to save a group of children.

The present writer is of the opinion that the originality of Korpela's novel is also to be seen in the many points of contact it has with other literature. By means of quotation and allusion he obliges the reader to be present at the creation of the work and makes links with literary tradition. Although the novel, with the exception of Hitler, has no references to historical time, its main character represents a modern, fragmented person of the period after two world wars. His picture is hidden by humour often in the manner of the clown, who makes others laugh, but behind the picture is to be seen anxiety searching for salvation for mankind.